

Fastelavn på Hedeboegnen

Fastelavn i Mosede, 6. februar 1932

Traditionerne med at slå katten af tønden, bide til bolle, rasle for dørene og klæde sig ud til fastelavn er stadig meget levende omkring år 2000. I modsætning til tidligere er det i dag næsten kun børn, der er aktive. Skoler og børnehaver er med til at bevare traditionen.

Dette undervisningsmateriale handler om de gamle fastelavnstraditioner, som har været brugt på Hedeboegnen, dvs. området mellem Køge, Roskilde og København. Helt op til 1950'erne var fastelavnen mest de unge karle og drenges fest. Raslebøssen var skiftet ud med en kurv til at samle æg i. Fastelavnsboller var almindelige hvedeboller. Udklædningen var næsten altid en hvid "uniform".

Hvad betyder fastelavn?

I den katolske tid var fastelavn indgangen til den 40 dage lange faste. Fastelavn falder altid syv uger før påske og altid mellem 1. februar og 7. marts. Ordet fastelavn kommer fra tysk 'Faste-labend'. Det betyder 'faste-aften', og er aftenen før fasten begynder.

Før Reformationen i 1536 var der strenge regler for, hvad man måtte spise i fasten. Det var strengt forbudt at spise kød, fint brød og mælkespiser. Man måtte kun spise groft brød, fisk og lignende. Grunden til, at man skulle faste var, at man skulle rense sit legeme til den store påskehøjtid. Påsken er kirkens største højtid, hvor man fejrer mindet om Jesu død og opstandelse. Folk skulle forberede sig til den hellige højtid ved at lade være med at more sig og kun spise og drikke ganske lidt.

Fastelavnsugen

Før den triste faste begyndte, blev der holdt fest, hvor der blev svælget i alt det forbudte: fint hvedebrød, flæsk, æg og mælk. Det satte præg på navnene i fastelavnsugen.

Søndag og mandag blev til "flæskesøndag" og "flæskemandag".

Tirsdag blev kaldt "hvide tirsdag" eller "fedetirsdag". Det var dagen, hvor man tog afsked med kød og flæsk ved rigtig at frådse. Maden bestod af bollemælk, varm mælk og æggesøbe med hvedeboller. Det var den tids fastelavnsboller. Det var ikke wienerbrøds-boller som i dag, men hvedeboller med en stor klump smør indeni. Bollerne blev bl.a. solgt af omvandrede kagekoner.

Fasten begyndte om onsdagen. Denne dag blev kaldt "askeonsdag". Betegnelsen stammer fra katolsk tid, hvor alle skulle møde op i kirken med et askekors malet i panden. De skulle huske på, at de selv var aske og atter skulle blive aske, når de en dag døde.

Efter reformationen blev fasten afskaffet, men selve fastelavnsfesten og legene – som var en folkelig skik – blev bibeholdt.

Hele fastelavnsugen blev regnet for en slags festtid. Dagene var "halvhellige". Det betød, at mænd og kvinder ikke måtte udføre det almindelige daglige arbejde. Man tog dog ikke søndagstøjet på, men gik i det sædvanlige hverdagstøj.

I fastelavnsugen blev der holdt mange gilder, dvs. fester. Gårdmændene og de unge holdt deres egne fester, hver for sig.

I forbindelse med fastelavn var der forskellige ritualer og konkurrencer, hvor vinderen blev kåret til konge, prins eller greve. Vinderen vandt visse privilegier som fx skattefrihed det følgende år. Konkurrencerne var bl.a. at slå katten af tønden, rive hovedet af en hane, ringridning, stikke til en stråmand, bide til bolle eller slå til potte.

Udklædning

Udklædningen var en vigtig del af fastelavn. Oprindeligt var udklædningen en form for ritual i forbindelse med overgangen til fasten.

I Greve-området bestod udklædningen af hvide "uniformer" med skrårem og hue, langskaftede sorte støvler, kulørt bælte og store silke-papirsroser sat fast på dragten. Hestene blev også pyntet med papirstrimler.

Fastelavnsdrenge klædt i hvid uniform, Greve, u. å.

En anden udklædning kunne være som hhv. "sommer" (letpåkædet og pyntet med blomster og bånd) og "vinter" (skindpels, hue med øreklapper, halm i træsko). I løbet af fastelavns-gildet skulle de to personer, 'sommer' og 'vinter', kæmpe mod hinanden, ligesom vinter og vår, mørke og lys kæmper mod hinanden.

Ride fastelavn og samle æg

På landet var det skik, at karlene - og i byerne læredrengene - gik eller red til hest fra sted til sted i et fastelavnsopstog.

På Greve-egnen har der været en særlig tradition for, at unge mænd og drenge red i et fastelavnsopstog og samlede æg ind til fastelavn. Gårde gav 20 æg, halvgårde 10 eller 15 æg, og husmænd 5 æg. De fattige mænd gik også omkring med en raslebøsse og sang til fastelavn. I stedet for æg fik de penge for deres sang.

Fastelavn i Greve, 1940. Drengene til hest er udklædt i hvid uniform.

De unge mænd var i fine hvide skjorter. Hestene var pyntet med kulørte bånd og bjælder. De red fra gård til gård og samlede æg ind til fastelavns-gilde. På gårdene sang de en "æggevise". Bagefter dansede karlene med gårdens piger. Inden de red videre til næste gård, fik de øl, brændevin, æbleskiver, hvedeboller og andre gode sager. Når mændene havde besøgt alle landsbyens gårde, red de til den gård, hvor fastelavns-gildet blev holdt. Alle æggene blev afleveret til gårdmandskonen. Hun lavede æggesøbe af æggene. Det var æg i kogt øl. De unge piger fra landsbyen blev inviteret med til fastelavns-gildet, hvor der blev danset, sunget sange og drukket æggesøbe. På et tidspunkt holdt man op med at holde festen på den sidste gård, og gik over til at sælge de indsamlede æg til købmanden. Pengene gik spillemand og til leje af fx forsamlingshuset Godthåb på Greve Landevej. Skikken med at ride fra gård til gård og samle æg og senere penge ind, har holdt sig på Greve-egnen helt indtil 1950'erne. Da holdt de fleste gårde op med at have heste. I 1960'erne videreførtes traditionen af fx idrætsforeninger.

Greve Idrætsforening arrangerede fastelavnsridning med Ryttergårdens rideskole, ca. 1964.

Skolebørn indsamler æg

Op til midten af 1900-tallet var det en skik, at drengene fra de tre landsbyskoler i Greve, Mosede og Hundige løb fastelavn og samlede æg ind til fastelavnsbal. Skolerne fordelte dagene imellem sig. Om lørdagen løb drengene fra Mosede Skole fastelavn. Om søndagen var det drengene fra Hundige skole og drengene fra Greve Skole løb om fastelavnsmandag. Denne mandag var helt frem til 1960'erne en skolefriday. Da lørdagsundervisningen blev afskaffet, blev fredagen inddraget.

Kurven er fyldt til randen med æg. Fastelavnsdrenge fra Karlslunde Skole, ved Firhøj 1939.

Æggevisen

I hver mands gård, i hver mands hus
går vi nu ind i dag.
Det er jo æg, vi synger for,
Faldera, ja synger for,
til vores gildeslag

Og jeres piger vi beder med
alt til vort gildelag,
og vi skal rigtig more dem,
Faldera, ja more dem,
til de går hjem i seng

Nu har vi væ't her længe nok,
forretning har vi gjort,
så siger vi farvel og tak,
Faldera, farvel og tak,
så gå vi videre fort.

nedskrevet og harmoniseret af Martin Grabau efter diktat af Gerda Østerskov Hansen og Gudrun.

Gamle traditioner og lege

Fastelavnsriset

Skikken med at rise hinanden op om morgenen fastelavnssøndag har muligvis ikke gamle rødder i Danmark. Riset blev mest brugt på kvinderne, idet man troede at risningen ville gøre dem frugtbare i en periode hvor børnedødeligheden var meget høj.

I dag er der stadig nogle børn, der riser deres forældre op af sengen fastelavnssøndag og får fastelavnsboller som belønning.

Fastelavnsriset så anderledes ud end i dag, hvor der er papir og slik på. De gamle fastelavnsris var pyntet med *svøbelsesbørn*, *duer der næbbedes*, *en stork med et barn i næbet* og andre tydelige kærligheds- og frugtbarhedssymboler som blomster og frugter.

Fastelavnsraslen

I byerne var det langt tilbage i 1800-tallet en skik, at børnene samlede penge ind i stedet for æg. Fastelavnsmandag klædte de sig ud og samlede penge ind i raslebøssen hos de handlende i kvarteret og hos beboerne i nabolaget. Skikken kommer også til Greve-egnen engang i løbet af 1900-tallet.

To piger fra Hundige er ude at rasle til fastelavn, u. å. Fra venstre: Rigmor Olsen, Hjørnegård i Hundige, Kirsten Christiansen.

Slå katten af tønden

Vold mod dyr var et fast element i ældre fastelavnsskikke. Katten i tønden var oprindeligt en levende kat, som regel en sort kat. Tøndeslagningen havde en symbolsk funktion. Katten repræsenterede de mørke kræfter i naturen samt i én selv. Det sagesløse dyr skulle være synde-buk og jages ud af byen eller slås ihjel, når det tumlede ud af den ituslåede tønde. I dag er katten kun lavet af papir og tønden er fuld af slik og/eller frugt.

Tøndeslagning i Tune. u.å.

Rive hovedet af en hane

Ligesom katten repræsenterede hanen også farlige kræfter. Nogle steder i Danmark havde man i gamle dage en tradition med at hænge en levende hane op i benene. Den skulle have hovedet trukket af. Hanen blev hængt så højt op, at rytterne måtte rejse sig i sadlen for at nå den. For at gøre det endnu sværere at trække dens hoved af, blev hanens hals og hoved indsmurt i et tykt lag grøn sæbe. En anden tradition var at jage en løssluppen hane, ofte i timevis, indtil den styrtede om af udmattelse og forskrækkelse.

Ringridning

I forrige århundrede foregik de fleste af konkurrencerne til hest. Det drejede sig både om tøndeslagning, rive hovedet af en hane, stikke til stråmanden eller ringridning. I Tune videreførte man traditionen; dog ikke længere til hest men på cykel. Med pinden skal cykelrytteren få fat i en lille ring, der sidder på pinden på snoren.

Ringridning på cykel, Tune ca. 1953.

Slå til potte

Fastelavnsmandag har man brugt at slå pottes itu. Potten blev stillet ca. 3 m. fra deltagerne. Én af deltagerne fik bind for øjnene og en lang stav i hånden. Han skulle nu gå frem imod potten. Han måtte slå 3 gange efter den. Ramte han den ikke, blev den næste sendt af sted.

Litteratur og kildehenvisninger

Billeder

Alle billeder i dette materiale stammer fra Greve Lokalarkivs billedsamling.

Litteratur

IKKE-TRYKTE KILDER:

Optegnelser fra Dansk Folkemindesamling
NEU, Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser
Greve Museums Etnologiske Undersøgelser

TRYKTE KILDER:

Fra Københavns Amt 1938-39, Karlslunde Sogn
Gunnar Knudsen: *Dansk bondeliv i forrige århundrede*, 1975
Ruth Gunnarsen: *Vore gamle kalenderdage*
Troels Troels-Lund: *Dagligt liv i Norden*, Bd. 7. 1903